

ВЪЗМОЖНОСТИ ЗА ТУРИСТИЧЕСКА АКТИВИЗАЦИЯ НА МАЛКИТЕ СЕЛИЩА В ЗАПАДНИТЕ РОДОПИ

Иван Бръмбаров

В последните десетилетия значително развитие постигна т.нар. „селски туризъм“. Много европейски страни провеждат политика на развитие на туризма в селски райони, в които се чувстват икономически затруднения и демографски „вакуум“. Новото в това развитие е стремежът за пригаждането на селската среда към изискванията на съвременния туризъм и усилията за пълноценно използване на предлаганите ценности – тишина, спокойствие, чист въздух, зелени площи и чисти водни течения, пресни земеделски продукти, горски плодове, билки и други предимства.

Особено важно е, че селската обстановка подхожда много за семеен отдих, а средствата за подслон в нея са относително поевтини и диспергирани, което е екологично по-безопасно. С организирането на туристически посещения в селска среда на социална и на стопанска основа икономическата и социалната ефективност от ползването на природните ресурси и на жилищния фонд са по-големи.

Във Федерална република Германия повече от половината граждани прекарват почивката си на село. В Ирландия селските чифлици приютяват всяка година по 200–300 хил. туристи, повечето от които са чужденци. В Италия туристическите организации насочват усилията си в селските райони към обекти за отдих, които могат да се използват и след края на лятото. Подобна практика се наблюдава в Австрия, Франция и другаде.

Използването на малките селища за нуждите на туризма се наблюдава напоследък и в Чехо-Словакия (Високи и Ниски Татри и Кърконоше), Полша и Югославия. Така например в Словения (СФРЮ), в селата Горенско, Горнославинска долина, Корушка, Подравля, Школя Лока и др., в които е добре развит

селския туризъм, на почиващите се предлагат конна база, игрища за минигольф, кегелбан и др. Подобни форми се ползват и в ЧССР, Австрия, Франция и другаде. Стремехът на стопаните и на организаторите на отдиha е в реставрираната селска къща туристът да намери условията, с които е свикнал, но съчетани с друг битов стил и уютност.

Селските туристически селища в тези страни са устроени като ядра, които обхващат голяма гама от различни форми на подслон: от мебелираната стая до хотелска клетка, къмпинг-караванинг и др. Има и специализирани „снежни“ селища, ловни и риболовни селища, такива с възможности за езда и др. За търсенето на селската среда като място за отдиh допринася и пренасищането на курортно-туристическите центрове от традиционен тип, което се наблюдава и в морския, и в планинския рекреативен туризъм. Така селската среда се утвърждава постепенно като нова туристическа атрактивност, различна от урбанистичните съчетания на големите курортни комплекси.

Възможности за поемане на туристически функции предлагат онези малки села и отделни махали, които са в една или друга степен обезлюдени поради миграционните процеси, но имат запазен жилищен фонд и са привлекателни за отдиh и спортни занимания. Степента на тяхното използване зависи от природните условия, транспортната им достъпност, личния и обществения сграден фонд и техническата инфраструктура.

С тази нова форма на отдиh се разширяват възможностите на населението за туризъм и отдиh въобще, намалява се заемането на нови земеделски и горски терени за строителство на курортно-туристически обекти, използва се съществуващ жилищен фонд и някои елементи на инфраструктурата, допринася се за задържане на местното население чрез заетост в обслужване на туристическото стопанство и повишаване на икономическото му състояние, допринася се за проучване, оценка и опазване на архитектурно-историческите и природни ценности.

Видно е, че туризъмът може да даде на селското население поде за ново приложение на труда и възможности за повишаване на личното благосъстояние, а от друга страна, води до повишаване на благоустроеността на малките селища чрез строителството на пътища, търговски обекти, спортни съоръжения, културно-битови обекти и други елементи на туристическата инфраструктура.

Туризмът и отдиhът са неразделна част от териториалната структура на областите и общините у нас. Неоправдано обаче

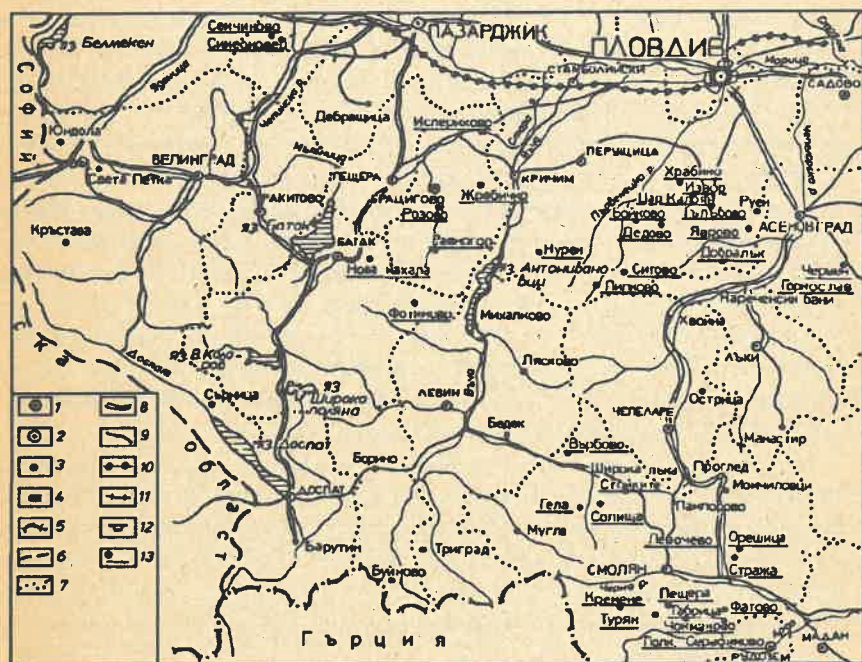
изостава използването на такъв голям резерв за туризъм и отдиh, какъвто е запазеният жилищен фонд в обезлюдените малки селища. Общо в нашата страна има около 21 хил. селски жилища, които биха могли след подходящо обновяване да бъдат превърнати в туристическа база на социална и на стопанска основа. По този проблем има научно изследване и е доказана ефективността от неговото подходящо решение съобразено с местните особености от природно и социално-икономическо естество (4). Имаме вече наш опит в това отношение, макар и минимален. В отделни общини у нас бяха преустроени редица бивши училищни сгради и превърнати в туристически бази на трудови колективи. Във Великотърновско те са общо 13 на брой (от с. Вългевци до мах. Грамадлива в Тревненска планина), в Кюстендилско – в с. Червена ябълка и другаде. В малкото селце Дебелец край язовир Георги Трайков, община Дългопол, Варненска област, бяха ремонтирани и обзаведени 40 къщи с 365 легла и разположени нови бунгала край тях с 55 легла. Преустройството бе извършено то 19 варненски стопански предприятия, чиито трудови колективи ползват безплатно и целогодишно създадената база за отдиh. Разходите за издръжка са минимални и те са поети изцяло от предприятията. Транспортен проблем не съществува, тъй като по-голямата част от работниците и служителите имат лични автомобили, а останалите ползват обществения транспорт (1). Този положителен пример може да се ползва от всички общини, в които има подходящи за туристическо преустройство сгради в малки селища.

В наличните изоставени обществени сгради в малките селища могат да се устроят повечето видове обслужващи туристическото селища заведения. Запазената в повечето случаи живописна битова архитектура създава естествени условия за оформяне на национални по форма и съвременни по съдържание курортни селища, при минимални капитални вложения за обновяването им.

Известният австрийски учен проф. П. Бернекер, изразява мнение, че селският туризъм се търси и ще се търси масово не само от вътрешни туристи, но и от задгранични гости (2). При това той смята, че ролята на водните площи е особено голяма, и ако липсват естествени водоеми, е необходимо да се изградят обезателно изкуствени водни площи. Така е изградена материално-техническата база на всички видове водни спортове в областта Ардеш, Франция. Освен удобното и интересно пребиваване, на

туристът се осигурява възможност с нещо да се занимава, да спортува, да се развлича.

По наша преценка една от териториите в България, особено перспективна за туризъм и отдих в селска среда, са южните части на Пловдивска област – Западните Родопи. В общините Велинградска, Баташка, Брациговска, Септемврийска, Родопска, Асеновградска и Смолянска има 43 малки селища, които са подходящи за развитие на този вид отдих. Всички те се намират при много благоприятни природни условия, в планинско-гористи местности, край водни течения и др. От тях 9 се намират в Пазарджишкия район, 15 са в Пловдивския и 19 са в

Фиг. 1. Малки селища в Западните Родопи, подходящи за развитие на селски туризъм
1 – областен център; 2 – град; 3 – село; 4 – курорт; 5 – държавна граница;
6 – областна граница; 7 – общинска граница; 8 – главен път; 9 – път; 10 – жп линия;
11 – теснолинеен път; 12 – минерална баня; 13 – Равногор – малко селище,
подходящо за развитие на селски туризъм

Fig. 1. Small villages in the Western Rhodopes with favourable conditions for rural tourism
1 – District centre; 2 – town; 3 – village; 4 – resort; 5 – state boundary;
6 – district boundary;
7 – community boundary; 8 – main road; 9 – road; 10 – railway; 11 – narrow-gauge track;
12 – mineral bathes; 13 – Ravnogor – a small village suitable for the development of rural tourism

Т а б л и ц а 1

Малки селища в западните Родопи,
подходящи за развитие на селски туризъм

№	Район	Община	Селище	Функционен тип	Население	Налична база за отдих (брой легла)
1.	Пазарджишки	Велинград	Кръстава	8	1023	-
2.	"	Батак	Фотиново	7	1026	учен. лагер – 130
3.	"	"	Нова махала	8	2480	-
4.	"	Брацигово	Жребичко	8	230	-
5.	"	"	Исперихово	8	1905	-
6.	"	"	Равногор	8	1576	-
7.	"	"	Розово	8	1008	учен. лагер – 110
8.	"	Септември	Симеоновец	7	1221	-
9.	"	"	Семчиново	7	2235	-
10.	Пловдивски	Родопска	Добралък	8	257	-
11.	"	"	Гълъбово	8	229	-
12.	"	"	Дедово	8	18	-
13.	"	"	Извор	8	90	-
14.	"	"	Руен	8	215	-
15.	"	"	Цар Калоян	8	72	-
16.	"	"	Яворово	7	160	-
17.	"	"	Лилково	7	107	пал. лагер – 172 и тур. спалня – 32
18.	"	"	Ситово	7	106	пал. лагер – 70
19.	"	"	Бойково	7	113	учен. лагер – 552 и тур. спалня – 12
20.	"	"	Храбрино	7	762	-
21.	"	"	Чурен	8	18	-
22.	"	Асеновград	Лясково	8	92	тур. спалня – 40
23.	"	"	Горнослав	8	-	-
24.	"	"	Червен	6	1008	-
25.	Смолянски	Смолян	Хасовица	8	16	-
26.	"	"	Писаница	8	48	-
27.	"	"	Пещера	8	9	-
28.	"	"	Туриан	8	146	-
29.	"	"	Габрица	8	46	-
30.	"	"	Фатово	8	149	-
31.	"	"	Кремене	8	33	-
32.	"	"	Стража	8	149	-
33.	"	"	Орешица	8	93	-
34.	"	"	Чокманово	7	344	-
35.	"	"	Полк. Серафимово	6	418	поч. база – 45
36.	"	"	Левочево	7	392	-
37.	"	"	Стойково	6	437	учен. лагер – 90
38.	"	"	Солища	8	71	тур. база – 23
39.	"	"	Стикъл	8	83	тур. спалня – 40
40.	"	"	Гела	8	157	тур. спалня – 24
41.	"	"	Върбово	8	35	-
42.	"	"	Бистрица	8	11	-
43.	"	"	Грашица	8	27	-

Смолянския район на областта. Преобладават селищата от осми функционален тип (виж табл. 1 и фиг. 1), само две от селищата са от шести функционален тип. В извършената от КНИПИТУГА категоризация¹ на селищните системи според функцията „отдых“, визираните селища имат оценка „с най-добри условия и ресурси“ и „с много добри условия и ресурси“. Минимална материална база за отдых има само в някои от тях – ученически лагери във селата Фотиново, Розово, Лилково, Ситово, Бойково и Стойките; туристически спални в Лилково, Бойково, Лясково, Стикъл и Гела. Туристически бази с 20–40 легла има в селата Полк. Серафимово и Солища. Тази база изобщо не отговаря на качествата на природните ресурси и подсказва необходимостта от по-широко развитие на средства за настаняване и заведения за хранене, преустройвайки подходящи за това къщи от наличния жилищен фонд в тези селища.

Състоянието на малките селища в Западните Родопи не е еднакво. В едни от тях има повече къщи, подходящи за туристическа адаптация, а в други по-малко. Същото се отнася и до техническата инфраструктура (водопровод, канализация, осветление, пътища), което показва, че трябва да се подхожда диференцирано, конкретно за всяко селище отделно. В отделите „Архитектура и благоустройство“ в общинските народни съвети в областта има достатъчна информация по отделни показатели за състоянието на тези селища и това ще улесни в значителна степен планирането на бъдещото им преустройство за нуждите на селския туризъм. Необходимо е реално да се преценяват основните фактори, които влияят върху обемно-структурното развитие на материалната база, специфичния характер на жилищния фонд, подходящите форми на организация на отдиha в тези селища, наличие или отсъствие на работна сила за обслужващите дейности, активността на туристическото движение в Западните Родопи, на социална или на стопанска основа ще се организира туризмът и отдиhът и т.н.

Бъдещите програми трябва да обвързват развитието със състоянието на демографския потенциал на всяко селище, с конкретни стимули в държавния, кооперативния и частния сектор. Усилията за развитието на селото трябва да бъдат насочени към възраждането му чрез непрекъснато повишаване на неговия икономически, социален и културен потенциал и превръщането

¹ КНИПИТУГА – ЕТУП на НРБ, система „Отдых“, 1979, кн. 5.

му в пълноценна екологична и обществена среда. По наше мнение развитието на туризма и отдиha в селска среда би могло да бъде едно допълнително средство за ликвидиране на т.нар. „безперспективни села“ и свързването им по-непосредствено със стопанския живот в страната. То може да помогне за възраждането на малките селища, наред с прилагането на новите стопански форми и постигането на нов тип единство между селото и града.

Инвеститори на преустройството за създаване на туристическа база в родопските малки селища могат да бъдат стопански предприятия и обществени организации чрез общинските народни съвети, които ще поемат изцяло тяхното стопанисване на социална или на стопанска основа, или двете заедно. За стопанския туризъм би могло да се оформи база от хотелски тип, мотели, а за социален отдиh – вилен тип постройки (обществени и индивидуални), както и ваканционни селища и частни квартири за двете основни форми на отдиha. Спортни центрове биха могли да се устройват в част от селищата или в непосредствена близост с тях.

Важно условие при реконструкцията в селищата е запазването на своеобразната атмосфера в тях и характерният им архитектурен облик. По-крупните инфраструктурни обекти (магазини, спортни центрове и др.) следва да се планират не за отделно селище, а за група малки селища. Туризмът и отдиhът наред с другите дейности могат да дадат добри резултати и с редица свързани с рекреацията дейности – музейна, хотелиерска, зеленчукопроизводство, животновъдство в лично стопанство, пчеларство, възраждане на някои стари занаяти и др.

Важна особеност при туристическото преустройство на част от жилищния фонд в западнородопските малки селища ще бъде рентабилността. По наши разчети стойността на едно легло в обновената база се очертава да бъде три пъти по-ниска в сравнение със стойността му при ново строителство на курортна база. Това налага да се направи предварително икономическа обосновка на стойността на една сграда за еднофамилно и отделно за двуфамилно ползване (при едноетажно решение) и за три- и четирифамилно ползване (при двуетажно решение).

Почти всички визираните малки селища в Западните Родопи предлагат много добри условия за практикуване на планински рекреативен, пешеходен, спортен и познавателен туризъм. Като бази за отдиh те ще имат смесени функции (краткотраен и

дълготраен отдих), но извън активния курортен сезон почти навсякъде ще преобладават формите на краткотрайния отдих.

Туризмът в обновените селища е най-подходящо да се развива и като групов, и като индивидуален туризъм, при предварително договаряне на базата в едно селище и графици за пътуване със заинтересованите туристически, стопански или обществени организации. В условията на бъдещите туристически селища туризмът е възможно да се развива в две основни форми.

1. *Семеен туризъм.* Изразява се в стационарно пребиваване или пътуване на семейството. Специфичният архитектурно-строителен облик на легловата база позволява и изисква в много случаи в отделните стаи да се предлагат 2–4 легла, без това да се отразява на изискванията за високо равнище на обслужването. Тази форма позволява прилагането на една търсена особеност в туристическото предлагане – самоизхранването чрез минимално кухненско обзавеждане в отделните средства за подслон. Естествено е, че тя ще бъде предлагана на онази част от туристите, които я предпочитат като форма.

2. *Маршрутно-познавателен туризъм.* Развитието му е обусловено от наличието на богати културни, архитектурни и исторически забележителности и събития в селищата. Прилагането му ще бъде най-подходящо с комбинирани пътувания при осигуряване на достатъчен капацитет легла в селищата. Свлизането в експлоатация на пътната магистрала „Тракия“, времето за пътуване от Софийска област до Западните Родопи се намали значително и това вероятно ще доведе до увеличаване на туристическите посещения за краткотраен отдих в разглежданата територия.

В някои от къщите на селищата могат да се обзавеждат зали за забавни игри за деца и за възрастни (минифутбол, картинг, електронна стрелба и др.). Участниците в пешеходния туризъм ще могат да посещават както природни и антропогенни обекти, така и намиращите се в Западните Родопи курортни комплекси на „Почивно дело и курортно лечение“ – Велинград, Батак, Родопи–Пловдив, Наречен и Памнорово с чисто познавателна цел, както и комплексите на стопанския туризъм. Това не само няма да пречи на почиващите в тези комплекси, а ще спомага за разширяване на социалните контакти на туристите, настанявани в обновените малки селища.

При обновяването на малките селища в Западните Родопи могат да се организират малки работилници за изработването на сувенири (там, където има условия за това), както и малки кооперативни и индивидуални магазини за пресни хранителни

стоки и заведения за обществено хранене. С новите решения за аграрната политика ще се отиде към по-конкретни изражения за обновяването на малките селища, част от който процес ние виждаме в туристическата им адаптация. Необходимо е да се търсят организатори-посредници между търсенето и предлагането на този вид туризъм. Може би интерес в това отношение ще проявят някои държавни и кооперативни фирми. Като положителен пример можем да посочим потребителните кооперации в селата Говедаре, Пищигово и Овчеполци (Пазарджишка община), които са включили в своята разностранна дейност и организиране на екскурзионни групи, предлагане на хотелска база и т.н. Естествено е, че основни организатори на отдиха и туризма в бъдещите туристически бази в малките родопски селища ще бъдат стопанските предприятия и организациите под ръководството на общинските съвети, дружествата на Българския туристически съюз и Съюза на българските автомобилисти. Туристическият комплекс „Балкантурист“ все още не се интересува от селски туризъм поради ангажираност в устройването на големи структури в известните курорти, но при сполучливи решения на туристическата база на социална основа в малките селища вероятно нещата ще се изменят.

На първо време преустройство и адаптация за нуждите на туризма и отдиха могат да започнат в малките селца Ситово и Лилково в Родопска община и бившето селце Бърдуче във Велинградската община, от което са останали само няколко къщи. На основата на опита от обновяването на тези селища по-късно ще може да се подходи към други такива в общините в Западните Родопи.

Работите по детайлната оценка на малките селища в Западните Родопи (Пловдивска област) с оглед превръщането на част от жилищния им фонд в туристическа база е напълно в компетенцията на общинските народни съвети в южните части на областта като се ползва помощта на проектантите и научни консултантите. Реализацията на преустройството в окончателно определените за целта къщи и селища може да се извърши с участието на стопански предприятия и организации, като се ползва варненския и великотърновския опит. Това ще се допринесе за съживяването на малките селища и значителното разширяване на курортно-туристическата база в областта. Някои къщи могат да бъдат възстановени с участието на Националния институт за паметниците на културата, туристическите организации и общинските народни съвети на основата на договори, с оглед бъдещото им туристическо използване.

ЛИТЕРАТУРА

1. Б р ъ м б а р о в, И. Обществени вилни комплекси. – Български профсъюзи, 1980, 11.
2. Б р ъ м б а р о в, И. Териториални проблеми на краткотрайния отдых – Бюлетин „Туризм и отдых“, БАТО, 1987, 10.
3. С а н к е в а, Т., И. Бръмбаров и др. Възможности и перспективи за туристическа активизация на селищата със затихващи функции в Сливенски окръг, ИЦОТ, 1975.
4. С а н к е в а, Т., И. Бръмбаров и др. Възможности и перспективи за туристическа активизация на селищата със затихващи функции в НР България. ИЦОТ, 1976.
5. Проучвания за териториално-устройствения план на НР България, КНИПИ-ТУГА, 1980.
6. В е г н е к е г, Р. Трудове № 11, 12 и 18, 1968.
7. Информационен бюлетин. КНИПИТУГА, 1980, № 1, 2, 9, 10.

POSSIBILITIES FOR TOURIST ACTIVATION OF SMALL VILLAGES IN THE WEST RHODOPES

I. Brambarov

Summary

Tourism and recreation are an inseparable part of the territorial planning and structure of our districts and municipalities. Unduly lagging behind however is the utilization of a great recreation reserve, namely the houses left in good shape in the depopulated small villages. There is already a certain positive experience in the creation of tourist bases in such villages (in the regions of Varna, Veliko Turnovo, Kyustendil). This process can be expanded to other parts of the country, given the necessary conditions for this.

Good possibilities for tourist activation of small villages can be found in the southern parts of Plovdiv district – in the West Rhodopes. Their number is 43 and there exist very favourable conditions for tourism and recreation. Especially attractive are the villages of Sitovo, Lilkovo, Boykovo etc.

The developing of tourism and recreation in rural environment could be one of the additional means of abolishing the „futureless villages“ status and for their closer association with the country's economic life. There are conditions for the creation of national by form their reconstruction. The cost of one bed is expected to be 3 times lower then in the case when it is newly constructed.

It is our opinion that the beginning should be made in the Sitovo and Lilkovo villages of the Rhodopes municipality and in the former village Barduche in the Velingrad municipality, where only several houses are left, and later on the experience can be transferred to other villages. The work concerning the detailed evaluation of the small villages in the West Rhodopes lies fully within the competence of the municipalities councils, and their reconstruction can be accomplished with the participation of various business and public organizations.